फेरिंदो राजनीतिक दृश्य

6 August 1993 (Weekly Bimarsha)

नीलाम्बर आचार्य

राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टीले मध्यावधि चुनावको मांग गरेको छ। कम्युनिष्ट पार्टीहरुले प्रधानमन्त्रीको राजीनामा समेतको मांग राखी चलाएको आन्दोलनको बाढी प्रभावित अन्तराललाई भाद्र ४ गते समाप्त पार्ने र भाद्र १७, १८ गते नेपाल बन्द गर्ने घोषणा गरेका छन्। पटक पटक चक्काजाम, कामकाज ठप्प र बन्दहरुलाई प्रजातान्त्रिक संस्कार संझने गलत सिको गरिंदैछ र तोडफोडको रोग समेत आयत हुन थालेको छ। अर्कोतिर, सार्वजनिक अभिव्यक्तिहरुलाई महत्व नदिइने शैलीलाई प्रजातान्तिक दृढता ठान्ने भूलहरु पनि देखिएका छन्।

लोकप्रियताको धरातल अत्यन्त तल रहेको अवस्थामा प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाको सरकार अभूतपूर्व प्राकृतिक विनासबाट पीडित जनतालाई राहत दिने र उद्धार एवं पुनर्निर्माण कार्य संचालन गर्ने नयाँ कठेर परीक्षा दिंदैछ। सत्तासीन नेपाली कांग्रेस र प्रमुख विपक्षी दल नेकपा एमाले मुलुकको राजनीतिक शक्ति सन्तुलन आफ्नो प्रतिकूल गैरहेकोलाई सच्याउने उपायको खोजीमा एक-अर्कालाई शत्रु ठान्ने दृष्टिकोण अपनाउन पुगेका छन्। एमालेभन्दा पनि बायाँतिर रहेका निरन्तर आन्दोलनका पक्षधरहरुलाई संसदीय प्रणाली र बहुदलीय प्रजातन्त्र बलियो बनाउने चासो नहुनु स्वाभाविक छ। पंचायती शासनकालमा सुविधाभोगीहरुमध्ये कैयौंले प्रजातान्त्रिक सरकार जति बदनाम भयो त्यति आफू हाँस्ने मौका पाएको अनुभव गर्दैछन् र तिनीहरु आभिजात्य बैठकहरुमा मात्र होइन सरकारी कार्यालय तथा राजनीतिक नियक्तिका कुर्सीहरुमा समेत बसेर बहुदलीय प्रजातन्त्रको खिल्ली उडाउन थालेका छन्। मुलुकका अन्य कैयौं राजनीतिक पार्टीहरु आफ्नो प्रासंगिकता स्थापित गर्ने आधारहरु खोज्दैछन्।

बौद्धिक जगतमा समेत बौद्धिक अभिव्यक्तिभन्दा दलगत विभाजनद्वारा निर्देशित व्यवहार बढी देखा पर्दैछ। राष्ट्रिय व्यक्तित्वहरुदेखि चिकित्सकहरुसम्म, उद्धारकर्मीदेखि मानव अधिकारवादीसम्म दलगत भागबण्डामा परेका देखिन्छन्।

शासनको सम्बन्धमा गरिएका प्रजातान्त्रिक निर्णयहरुलाई सम्मान नगरी उल्टाउन खोज्ने व्यवहारले कम्युनिष्ट राजनीतिमा तथा बहुमतको प्रजातान्त्रिक शासनलाई हुकुमी शैलीका लागि अनुमति ठान्ने व्यवहारले कांग्रेसी राजनीतिमा प्रतिष्ठा पाउन थालेका छन्।

महानिर्वाचनमा ६९ स्थानमा विजयी भएर दोस्रो स्थान ल्याएको नेकपा (एमाले) पार्टीले कांग्रेसी सरकार गठन हुनासाथ त्यसलाई टिक्न नदिने घोषणा गरेको थियो। प्रतिनिधि सभाका २०५ स्थानमध्ये ११३ स्थान पाएको पार्टीलाई सत्ताच्यूत गर्न एमालेका नेताले स्थानीय चुनावको मुखमा मध्यावधि चुनावको कुरा उठाएका थिए। गत मंसीरमा सर्वोच्च

विचार विविध

अदालतले टनकपुर सम्वन्धी फैसला गर्नुअघि संसदमा आरामदायी बहुमत पाएको पार्टीको संसदीय दलका नेता प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले मध्यावधि चुनावको धम्की दिनु भएको थियो। तर अहिले उहाँहरुले होइन। संसदमा चार स्थान मात्र भएको र पुराना पंचायतवादी नेताहरुले नेतृत्व गरेको पार्टी मध्यावधि चुनाव मांगिरहेको छ। के मुलुकको राजनीतिक दृश्य फेरिएकै हो त?

मुलुक टिकाउ प्रजातन्त्र निर्माणको चरणमा रहेको छ। विकासोन्मुख चरणमा रहेको हाम्रो प्रजातन्त्रले उल्टाउन नसकिने गरी टिकाउ चरित्र पाइसकेको छैन। यस्तो समयमा जन-असन्तोषका कारणलाई सत्तामा रहेकै प्रजातान्त्रिक पार्टीले केलाउन सक्नुपर्दछ। आफ्ना अप्ठेराहरुका लागि विपक्षीहरुलाई दोष दिएर मात्र पुग्दैन। जन-असन्तोषप्रति सत्तासीन पार्टीले ध्यान पुऱ्याउँदैन भने जनताको असन्तोषको प्रतिनिधित्व कसले गर्ने भन्ने प्रश्नले जवाफ खोज्न थाल्दछ। त्यो असन्तोषको प्रतिनिधित्व प्रजातान्त्रिक दायराभन्दा बाहिर रहेका शक्तिहरुले गर्न थाले भने टिकाउ प्रजातन्त्रको निर्माण हुन सक्दैन। त्यसैले विकासोन्मुख प्रजातन्त्रको चरणमा प्रजातान्त्रिक शक्तिहरुमाथि विशेष जिम्मेवारी रहेको हुन्छ। यो यस्तो अवधि हो जसबेला प्रजातन्त्रवादीहरुको अविरल सजगता र बढ्दो भूमिका आवश्यक हुन आउँछ। नेपाली कांग्रेसले यो कुराभा ध्यान पुऱ्याएको देखा पर्दैन।

आज मुलुकमा व्याप्त असन्तोषको स्रोतको रुपमा सरकारको दृष्टिकोण, कार्यप्रणाली, कार्यदिशा र कार्यशैली रहेका छन्। यसै पृष्ठभूमिमा संविधानबारे व्यक्त गर्न थालिएका विचारहरु, आन्दोलनका घटनाहरु र मध्यावधि चुनावका मागहरुलाई हेर्नुपर्दछ।

विभिन्न क्षेत्रबाट अहिले राजालाई आफ्नो पक्षमा राजनीतिमा तान्ने प्रयास भैरहेको छ। नेपाली कांग्रेसका र एमालेका नेताहरुले समेत आफ्नो राजनीतिक शक्ति बढाउने प्रलोभनमा यस्तो गल्ती गर्न पुगेका छन्। अर्कोतिर केही राजनीतिक बुद्धिजीवी वर्तमान संविधानलाई राजाबाट निगाह भएको उपहार भन्दै यसलाई राजाले फिर्ता लिन पाउँदछन् भनी गलत व्याख्या गर्न थालेका छन्। कोही ऐतिहासिक जनआन्दोलनमा निर्मित एकतालाई नै ऐतिहासिक भूल बताइरहेका छन्। एमालेको राजनीतिक पिङ राजालाई दैनिक दैनिक राजनीतिमा गुहार्नेदेखि गणतन्त्रवादको नारा लगाउनेसम्म हल्लिरहेको छ। यस्तो लाग्दछ संविधान हेर्ने र त्यस अनुसार आचरण गर्ने बानी बसाउन हामीलाई गाह्रो परिरहेको छ।

वर्तमान संविधान २०४६ सालको जन-आन्दोलनले नेपाली जनतालाई दिएको देन हो। ऐतिहासिक जन-आन्दोलन मार्फत २०४७ सालमा नेपाली जनताले आफूलाई अन्तरीम सरकार दिए, संविधान सुझाव आयोग दिए, वर्तमान संविधान दिए। वास्तविकता यही हो।

यो वास्तविकताको कारणले नै पहिलो आयोगलाई नेपाली जनताले अस्वीकार गरी मन्त्रिपरिषदको सल्लाह र सम्मतिको दोस्रो आयोगलाई स्वीकार गरेका हुन्। यही वास्तविकताले गर्दा नै संविधान सुझाव आयोगले पेश गरेको मस्यौदा राजाबाट उही समारोहमा सार्वजनिक रुपले मन्त्रिपरिषदलाई हस्तान्तरण गरिएको हो। यो वास्तविकता बुझ्न २०४७ साल कार्तिक ५ गतेको गोरखापत्रमा उल्लेख भएको दरवार निर्मित भनिएको संविधान-मस्यौदालाई अस्वीकृत गरिएको तथ्यले मद्दत गर्दछ।

यो संविधान नेपाली जनताले आफूले आफैलाई दिएको, मुलुकका हरेक राजनीतिक शक्ति र संस्थाहरुलाई दिएको मूल कानून हो भन्ने तथ्यलाई संविधानको प्रस्तावनामा "नेपाली जनताले केही समयअघि जन-आन्दोलनको माध्यमबाट संवैधानिक परिवर्तन गर्ने इच्छा व्यक्त गरेकोले" यो संविधान "मन्त्रिपरिषदको सल्लाह र सम्मति अनुसार" घोषणा गरिएको हो भन्ने किटान गरिएकोले पनि देखाउँदछ। नेपालको सार्वभौमसत्ता, सम्पूर्ण सत्ता नेपाली जनतामा नीहित रहेको कुरालाई संविधानले प्रष्ट किटान गरेकोबाट, संविधानको मूलभूत चरित्रलाई फेर्ने अधिकार कसैलाई नदिई त्यसबाहेकका संशोधनहरु गर्ने अधिकार संसदलाई मात्र प्रदान गरिएकोबाट पनि यो तथ्यले पुष्टि पाएको छ।

यो संविधानलाई नेपालका तत्कालीन सबै प्रमुख राजनीतिक शक्तिहरुको सहमतिको दस्तावेज मान्ने हो भने पनि शक्तिको स्रोत जनता हुन् भन्ने कुरालाई स्वीकारेको देखिने छ। यो संविधान प्रत्येकले मान्नुपर्ने दस्तावेज हो, यो संविधानले राजालाई मात्र आफ्नो दायरा भित्र ल्याएको होइन, नेपाली कांग्रेस र कम्युनिष्ट पार्टीलाई पनि आफ्नो मातहतमा ल्यायो। यसभन्दा पहिले राजालाई संविधानभन्दा माथि र कांग्रेस तथा कम्युनिष्ट लगायत सबै पार्टीलाई प्रतिवन्ध लगाई संविधानभन्दा बाहिर राखिएको थियो।

ऋषिकेश शाह लगायत केही विद्वानहरु तथा केही कम्युनिष्टहरुले संविधान सभाको कुरा उठाइरहेको पाइन्छ। श्री ५ त्रिभुवनको २००७ फागुनको घोषणाको कुरा गरिन्छ। २००७ सालको त्यो घोषणालाई के राजाको निगाह वा उपहार भन्न सकिन्छ? राजाको घोषणा अनुसार बोलाइएको संविधानसभा पनि राजाबाट बक्स भएको उपहार भनिने थियो कि? संविधान सभाको लागि चुनाव गरिएको भए त्यो कुन कानून अनुसार हुन्थ्यो, त्यो कानून कसले बनाउनुपर्ने र घोषणा गर्नुपर्ने हुन्थ्यो? २०३७ सालको जनमत संग्रहको परिणाम सरह कुनै संविधानसभाले दलमाथि प्रतिबन्ध लगाउने निर्दलवादी संविधान बनाइदियो भने के त्यो प्रजातान्त्रिक संविधान ठहरिन सक्दछ?

बाँकी ७ पेजमा

फेरिंदो...

प्रजातान्त्रिकताको अथवा बैधताको नापो संविधान सभा होइन । मुलुकको वास्तविकता र प्रजातान्त्रिक मूल्यहरुलाई जगेर्ना गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई हेरी त्यससँग मेलखाने किसिमले संविधान आउन सक्दछन् । नेपालमा त्यही भयो ।

त्यसैले यो संविधान मुलुकको वास्तविकताको उपज हो, स्वरुपमा पनि, सारतत्वमा पनि, र निर्माण प्रक्रियामा पनि । साथै यसले प्रजातान्त्रिक एवं मानवीय मूल्यहरुको निर्माणमा र राज्य संचालन सम्वन्धी सिद्धान्तमा विश्वले हासिल गरेका उपलब्धिहरुलाई नेपालको विकासको स्तर सुहाउँदो गरी अपनाएको समेत छ ।

वर्तमान संविधानले नेपालको इतिहास, परम्परा, नेपालको राजनीतिक विकास क्रममा आर्जित तीता-मीठा अनुभवहरु, नेपालमा कार्यरत प्रमुख राजनीतिक शक्तिहरु, आधुनिकीकरण प्रक्रियाका परम्परागत संस्थाहरुको स्थान र परिवर्तित हुनुपर्ने भूमिका, विकास र राष्ट्रियता सम्वर्द्धनको आवश्यकता, वैदेशिक सम्वन्धहरुमा हिजो खट्किएका कुराहरु, पार्टी र प्रेसले अतीतमा बेहोर्नु परेको कष्ट आदि लगायत विश्व बढ्दो रुपमा एकीकृत भैरहेको समयमा नेपाली जनताले भोग्नुपरेको पछौटे अवस्था, हुकुमी संस्कृतिबाट प्रजातान्त्रिक संस्कृतिमा प्रवेश गर्नुपर्ने आवश्यकता आदि आदि कुराहरुलाई हेरेको छ । सम्बैधानिक इतिहास र नेपाली समाजलाई यसले उपेक्षा गरेको छ भन्ने र कांग्रेस-कम्युनिष्ट एकता ऐतिहासिक भूल थियो भन्ने धारणा गलत धारणा हुन् । यस्तो धारणा यता केही क्षेत्रमा देखा पर्न थालेको छ जसलाई विपिन अधिकारीले "द राइजिङ नेपालमा" प्रकाशित एक लेखमा अभिव्यक्त गर्नुभएको छ ।

नेपाली कांग्रेस र वामपन्थीहरु नमिलेको भए २०४६ सालको जन-आन्दोलनले विजय हासिल गर्न सक्ने थिएन । त्यस बेलाको एकता र जनआन्दोलन नेपाली जनताको ऐतिहासिक उपलब्धि हुन् । छलफलको क्रममा विभिन्न विचारहरु देखापर्न सक्दछन् त्यसबाट चिन्तित हुनुपर्ने आवश्यकता छैन । तर ऐतिहासिक जन-आन्दोलनको एकतालाई, खासगरी कांग्रेस-कम्युनिष्ट एकतालाई भूल ठान्नेहरु कांग्रेस र कम्युनिष्टहरु माझ प्रभावी हुन थालेको देख्दा र यो संविधानले महत्व प्रदान गरिएका मूल्य र मान्यताहरुको अवमूल्यन गर्ने व्यवहार हुन थालेको देख्दा भने चिन्ता लिनै पर्ने हुन्छ ।

राजनीतिक चरित्रको झलक दिने तीनवटा साना उदाहरण: (१) मुलुकले कहिल्यै नदेखेको प्राकृतिक विपद भोग्नुपर्‍यो । तर यस विषयमा मन्त्रिपरिषदको बैठक बसेको, मुलुकको स्थितिको समीक्षा गरेको र सरकारी निकायहरुलाई आवश्यक निर्देशन दिएको समाचार सुन्न पाइएन । (२) विपक्षी दलका १८ जना कम्युनिष्ट सांसदहरु प्रहरीको लछार-पछार, पिटाइ र गिरफ्तारीमा परेकोलाई प्रहरीले सांसद भनी नचिनेर पक्राउ गरेको भनी गृहमन्त्रीले संसदलाई बताउनु भयो । तर के उहाँ स्वयं आफूले संसदलाई भनेको कुरा पत्याउनु हुन्छ ? (३) माथिल्लो सदन प्रमुख विपक्षी दलका एक सांसदले मन्त्रीमाथि मुक्का प्रहार गरेकोमा सो दलका नेताले तत्काल प्रष्ट भर्त्सना नगरी त्यस्तो आचरणलाई सरकारको व्यवहारको परिणाम भनी देखाउने कसरत गरे ।

गम्भीर हुनुपर्नेहरु नै गम्भीर हुन सकेनन् र प्रजातान्त्रिक संस्थाहरुको गरिमा बढाउन सकेनन् भने प्रजातान्त्रिक भविष्यबारे चिन्ता बढ्नु स्वाभाविक हुन आउँदछ ।

मध्यावधि चुनावको कुरा पनि प्रजातन्त्रको भविष्यको निम्ति चिन्ताको कुरा हो । विपक्षी पार्टीहरुले जन-असन्तोषलाई व्यक्त गर्न र सत्तारुढ पार्टीलाई दवाव हाल्न त्यस्तो मांग गर्न सक्दछन् । तर जब स्पष्ट बहुमत पाएको सत्तारुढ पार्टी भित्र पनि त्यस्तो बिचार देखा पर्दछ तब कुरा अनौठो हुन पुग्दछ ।

संविधानको धारा ५३ (४) अनुसार प्रधानमन्त्रीलाई प्रतिनिधिसभाको विघटन गर्न सिफारिश गर्ने अधिकार छ । त्यस्तो सिफारिश भएमा श्री ५ बाट प्रतिनिधि सभाको विघटन हुन्छ र ६ महीनाभित्र निर्वाचन सम्पन्न गरिनुपर्दछ । यसबाहेक संविधानले मध्यावधि चुनाव विषयमा केही भनेको छैन ।

कस्तो अवस्थामा प्रतिनिधि सभा विघटन गर्न सिफारिश गर्ने भन्ने कुरा संविधानमा नकिटिएको हुँदा यो संवैधानिक नैतिकताको कुरा हुन आउँदछ । प्रधानमन्त्रीले यस्तो नैतिकताको मर्यादालाई पालन गर्नुप्रर्ने अदालती बाध्यता नभए पनि राजनीतिक वाध्यता भने हुन्छ ।

गत महानिर्वाचनको परिणामले मध्यावधि चुनावको बीज बोकेको छैन । सत्तारुढ दलको स्पष्ट बहुमत हुँदासम्म उसले मध्यावधि चुनाव किन गराउने ? आफूले सत्ता चलाउन नसक्ने ठानेर अरु कसैलाई सत्ता हस्तान्तरण गर्न खोजेकोमा बाहेक बहुमत पाएको पार्टी मध्यावधि चुनावमा जाँदैन । अढाई वर्षपछि चुनाव भयो भने आफूले हार्न सक्ने देखेमा अढाई वर्ष अगावै चुनावमा जाने अनुमति न संवैधानिक नैतिकताले दिन्छ, न राजनीतिक एवं आर्थिक औचित्यले । सत्तारुढ पार्टीले शासन चलाउन नसकेको अवस्थामा बाहेक प्रमुख विपक्षी पार्टीमा कम्युनिष्टहरु रहेको अवस्थालाई बदल्ने अभिप्रायले पनि मध्यावधि चुनावमा सम्वैधानिक वा प्रजातान्त्रिक नैतिकता ठहर्न सक्दैन ।

प्रधानमन्त्रीले मन्त्रिपरिषदको पुनर्गठन गर्न सक्दछन् । सत्तारुढ पार्टीले प्रधानमन्त्रीको हेरफेर गर्न सक्दछ । तर सत्तारुढ पार्टी शासन चलाउन नसक्ने अवस्था उत्पन्न भएको स्वीकार नगरी मध्यावधि चुनावमा जाँदैन ।

नेपाली कांग्रेसले शासन चलाउन नसक्ने स्थिति उत्पन्न भएको छैन । यो पार्टी मध्यावधि चुनावमा जानुपर्ने वाध्यता सिर्जना भएको छैन । संवैधानिक नैतिकताले अहिले मध्यावधि चुनावमा जाने अनुमति दिँदैन । अहिलेको अवस्थाले खोजेको उपचार त्यो होइन ।